

YAPIBOZUCULUK ÜZERİNE

SEVDA ÇALIŞKAN

Bilkent Üniversitesi

1966 yılında Johns Hopkins Üniversitesinde düzenlenen "İnsan Bilimleri ve Eleştiri Dilleri" adlı bilimsel toplantı Fransız yapısalcılığını Amerikalı bilim adamlarına tanıtmayı amaçlıyordu ama, bu toplantının sonunda en çok ilgi gören bildiri felsefeci Jacques Derrida'nın "Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences" adlı bildirisi oldu.

Sonradan yapıbozuculuk adıyla anılacak olan yepyeni bir akımın ilk ve en önemli temsilcilerinden olan Derrida, bu bildirisiyle yapısalcılığın köktenci bir eleştirisini yapıyor ve ortaya koyduğu görüşlerle yerleşik birçok kuramı ve özellikle "anlam" kavramını derinden sarsıyordu.

Derrida'nın gerek adı geçen bu bildiride, gerekse daha sonra *Speech and Phenomenon* (1967; İngilizce çevirisi 1973), *Of Grammatology* (1967; İngilizce çevirisi 1976), *Writing and Difference* (1967, İngilizce çevirisi 1978), *Dissemination* (1972; İngilizce çevirisi 1981), *Margins of Philosophy* (1972; İngilizce çevirisi 1983), *Spurs: Nietzsche's Styles* (1976; İngilizce çevirisi 1981) gibi yapıtlarda ve kendisiyle çeşitli zamanlarda yapılan konuşmaların yer aldığı *Positions* (1972; İngilizce çevirisi 1981) adlı kitapta ortaya koyduğu görüşler, 70'li yılların sonunda ve özellikle 80'lerde, Amerikalı düşünür ve eleştirmenler üzerinde oldukça etkili olmuş ve kendilerinden "Yale Okulu" olarak söz editen ve aralarında Paul de Man, Harold Bloom, Geoffrey Hartman ve J. Hillis Miller gibi ünlü adların bulunduğu bir Amerikan yapıbozucuları grubunun oluşmasına neden olmuştur.

Derrida'nın başlattığı yapıbozuculuk akımının etki alanı böylece Fransa'dan Amerika'ya, ve oradan da dünyaya yayılmış ve yayılmayı sürdürmektedir. Yaklaşık yirmi yıldır dünyanın gündeminde olduğu halde Türkiye'de pek çoğumuzun yeni keşfetmekte olduğu bu olgunun anlaşılmasına küçük de olsa bir katkısı olması ve yapıbozuculuk tartışmalarını başlatması umuduyla bu yazıda yapıbozuculuğun bazı temel kavramları ve bunların kaynakları tanıtılmaya çalışılacaktır. Derrida'nın adıyla özdeşleşmiş olan yapıbozuculuk, en kısa olarak, herhangi bir metni, kendi

kullandığı mantık çerçevesinin dışına çıkmadan. söz yerindeyse "kendi silahıyla vurmaya", yani kendi kendisiyle çeliştiği noktaları göstermeyi ve bunu yaparken de dikkati sürekli olarak dile ve anlamın kaypaklığına çekmeyi amaçlayan ve yapısını bozduğu metne sıkı sıkıya bağlı olan bir süreçtir.

Bu yazıda yapıbozuculuk salt dili ve metin incelemesini ilgilendirdiği ölçüde ele alınacağından, kaynak olarak Derrida'nın "Structure, Sign and Play", "Différance", *Of Grammatology* ve *Limited Inc.* adlarıyla İngilizceye çevrilen yapıtları kullanılmıştır.

Yapıbozuculuğun en temel kavramlarından biri 'logocentrism', yani dışmerkezlilikdir. 'Logocentrism' sözcüğü, Yunan felsefesinde varoluşun temelinde bulunduğu inanılan tanrısal bir ilk neden olarak gösterilen 'logos' sözcüğünden türetilmiştir ve "hakikat" gibi, "kaynak" gibi, kendi dışında varolan herhangi bir şeye gönderme yapan, bu temel üzerine oturan tüm metafizik düşünce dizgelerini simgeler. Eflatun'dan başlamak üzere tüm Batı felsefesi dili hep bu ilk nedene, 'logos'a hizmet eden ve kendisi dışındaki bir gerçekliği yansıtan bir araç olarak görmüştür. 'Logos' kaynaklı, ya da 'logos' üzerine kurulan düşünce insanlarda öylesine yer etmiştir ki, bundan bağımsız bir düşünce üretmek neredeyse olanaksız hale gelmiştir.

Bu düşüncenin kaçınılmaz olarak yol açtığı bir başka alışkanlık da, varolan herşeyi ikili karşıtlıklar olarak ve aşamalı bir düzen içinde görmesidir. İyi/kötü, öz/biçim, ruh/beden, doğa/ekin, olumlu/olumsuz, vb. gibi ikili karşıtlıklarda üstün tutulan terim her zaman 'logos'a yakın, diğeri ise 'logos'tan uzak görülür. Bu aşamalı düzende ikinci terim birincisinin tersi, gözle görünen, karmaşıklaşmış ya da çarpıtılmış biçimdir. Yaptığımız her inceleme bu sade, bozulmamış, normal, katıksız, değişmez kaynağa geri dönerek, ondan sapmaları görmemizi sağlar. Böyle değişmez bir kaynağın varlığını temel almış olan metafizik düşünce, böylece iyinin kötüden, katıksızın karışıktan, sadenin karmaşıktan, özün biçimden önce geldiğini varsayar (*Limited Inc.* : 66).

Bu anlayışa göre dil, 'logos'u yansıtmaları bakımından ikincil, ona göre daha önemsiz bir yere sahiptir. Yazının ise büsbütün önemsiz bir yeri vardır çünkü dil önce söz, sonra yazıdır. Yani yazılı dil (kendisi de söz demek olan) 'logos'dan iki kez uzak ve onun iki kere çarpıtılmış biçimdir. Bu yüzden Eflatun, dili ancak sözlü olduğu zaman bir parça önemser, yazılı dili ise bir çarpıtma, 'logos'dan uzaklaşma olarak gördüğü için tartışmalarına konu etmez.

Batı felsefesinin temelinde bulunan bu düşünce modelinde, felsefenin alanına giren düşünce ve düşüncüyü iletmeye yarayan aracı dizgeler vardır. Söz de bir aracıdır ama sözlü göstergeler kalıcı olmadıkları için, bunlarda araç bastırılmış, kavram ise belirginleştirilmiş olur. Oysa yazıda dilin aracılığı hem yadsınamayacak ölçüde belirgindir, hem de dil düşüncüyü bozmak, çarpıtmak, ona üstünlük kurmak gibi bir tehlike yaratır. Felsefenin bakış açısından ideal olan durum, aracısız düşünebilmektir. Bu olanaksız olduğu için de dil labildiğince saydam olmalıdır (Culler, 1989: 91). Sözü yazıya üstün gören ve dışmerkezliliğin bir başka türü olan bu anlayışa Derrida 'phonocentrism', yani sesmerkezlilik adını veriyor.

Dilin kendi dışında bir gerçekliğe gönderme yapan, o gerçekliği "dile getiren" bir araç olduğu dşunesi, yani Batı felsefesinin metafizik geleneği, Saussure'n dilbilim araştırmaları ve göstergebilimin oluşmasıyla sarsılmıştır. Saussure, anlamın dil dışında önceden varolduğu ve dilin bu anlama gönderme yapan bir araç olduğu varsayımını yıkmaya çalışırken iki temel kavramdan yararlanmıştır. Bunlar ayrılık ve gösterge kavramlarıdır.

Saussure'e göre dil nedensiz ve ayrımsal göstergelerden oluşan bir dizgedir. Dilsel bir gösterge, gösteren adı verilen bir işitim imgesiyle, gösterilen adı verilen bir kavramın birleşmesinden oluşur. Ancak bu ikisi, yani gösteren ile gösterilen, bir kağıdan iki yüzü gibi birbirine bağlıdır, ayrılamaz. Saussure'n getirdiği bu yeni gösterge kavramı, geleneksel gösterge kavramından ayrıdır, nk orada gösterge bir düşünce ya da nesnenin yerini alan, onu anlatmaya yarayan bir araç olarak algılanır. Oysa Saussure, göstergeyi gösteren /gösterilen diye ögelere ayırarak ve dilin yalnızca ayrılıklardan oluştuğunu ileri sürerek, dili önceden varolan bir düşünceyi aktaran bir araç olmaktan kurtarmaya çalışmıştır.

Göstergeler dünyanın önceden varolan düzenini ve bizim onu algılayış biçimimizi yansıtamaz, nk göstergeler nedensizdir. Hem gösteren/işitim imgesi ile gösterilen/kavram arasında çoğu kez doğal bir ilişki yoktur, hem de gösterge ile gönderme yaptığı gerçek arasında zorunlu bir ilişki bulunmaz. Yani, sözcüklerin anlamını simgeledikleri nesnelere değil, nesnelere anlamını sözcükler belirler. Bu, doğrudan doğruya dil-düşünce ilişkisini belirleyen bir önermedir. Saussure'e göre düşünce dilden önce değil, dil düşünceden önce gelir. "Sözcüksel anlatımından soyutlanarak ele alındığında düşüncemizin, ruhbilimsel açıdan, biçimlenmemiş, ayrımsız bir yığın olduğu grllr. . . . Tek başına düşünce, hiçbir zorunlu sınıra rastlanmayan bir bulutsuyu andırır. Önceden oluşup yerleşmiş kavram yoktur; dilin ortaya çıkmasından önce hiçbir Şey belirgin değildir (*Dilbilim Derleri*: 121).

Öte yandan ses tözü de "Düşüncenin gereksindiği gösterenleri sağlamak için ayrımlı parçalara bölünen, değişik biçimlere bürünen esnek bir zdektir" (121). Dil, z gereği bulantık olan düşünce ve ses tzleri, yani, "biçimlenmemiş iki yığın arasında oluşurken kendi birimlerini yaratır" (122).

Saussure'n dilin bir başka niteliği olarak ileri sürdüğü ayrılık ise, doğrudan anlam kuramıyla ilgilidir. "Dilde yalnız ayrılıklar vardır," der Saussure (130). "İster gösterileni, ister göstereni ele alalım, dilde dizgeden önce var olan kavramlara da, seslere de rastlamayız; ancak dizgeden doğan kavramsal ayrılıklarla sessel ayrılıklar buluruz. Bir göstergedeki kavram ya da ses zdeği onu vreleyen göstergelerin kavram ya da ses zdeğinden daha az önem taşır" (130).

Saussure'n yukarıda ana hatlarıyla özetlemeye çalıştığım dilbilim kuramı, başka birçok metin gibi yapıbozucu yaklaşımının kurbanı olmuş ve Derrida, *Of Grammatology* adlı yapıtında *Genel Dilbilim Derleri*'ndeki tutarsızlıkları teker teker göstermiştir. Derrida'nın savı, Saussure'n yerleşik dil ve anlam kuramlarını yıkmaya çalışırken kendisinden öncekilerin düştüğü aynı dışmerkezlilik tuzağına düştüğü yolundadır. Bir kere Saussure konuşmayı yazıya üstün tutmakla daha baştan metafizik bir temel oluştırmaktadır.

Derrida'nın sesmerkezlilik adını verdiği bu olgu, *Genel Dilbilim Derstleri*"nde birçok kez ortaya çıkar. Derrida'nın dikkati çektiği gibi, Saussure daha işin başında "Dil ve yazı ayrı iki göstergeler dizgesidir. Yazının biricik varlık nedeni dili göstermektir" (27) demekle, bu ikisi arasında bir önem sırası oluşturmuş olmaktadır (*Of Grammatology*: 31). Yine aynı bölümde Saussure açıkça "Dilbilimin konusunu, yazıdaki sözcükle konuşmadaki sözcüğün birleşimi oluşturmaz: onun konusu yalnız konuşmadaki sözcüktür" demektedir (27-28).

Derrida'nın Saussure ile tartışması daha bu noktadan başlar. Saussure'ün sözcük adını verdiği birim zaten kendi içinde bir bütün değildir, ses ve kavramın , yani kendi deyimiyile gösterenle gösterilenin birleşmesinden oluşur.

İkinci olarak, göstergeyi gösteren/gösterilen ikili karşıtlığına oturtmakla, her ne kadar bunların birbirinden ayrılamazlığını vurgulamışsa da, gösterilenin gösterenden önce varolabileceği ve birden çok gösterenle gösterilebileceği izlenimini doğurmuştur. Böylece geleneksel gösterge kavramında bulunan nesne/simge ikili karşıtlığını kendi gösterge kavramına aktarmış olmaktadır.

Öte yandan, yazıyı "dilin iç dizgesine özü bakımından yabancı" (27) bir olgu olarak düşünmek, onu dilbilimin sınırları dışına itmek, dilin kapalı bir dizge olduğunun ileri sürülmesi ve iç/dış, gerçeklik/imge, öz/biçim gibi ikili karşıtlıklardan yola çıkılması demektir. Oysa Saussure'ün kendisinin de ayrımına vardığı gibi bu ikili karşıtlıklar söz/yazı düzlemine işe yaramazlar, çünkü "dilleri genellikle yazı aracılığıyla tanırız. . . . yazı, dilin iç dizgesine özü bakımından yabancıysa da, sürekli olarak dilin gösterilmesini sağlayan bu yöntemi gözönünde bulundurmamak da olanaksızdır"(27). Dile genellikle yazı yoluyla ulaşıldığından, "öze" varabilmek için "biçimi", "gerçeğe" varabilmek için "imgeyi", bir başka deyişle, gösterilene ulaşabilmek için göstereni aşmak gerekmektedir. Böylece Saussure kendi kurduğu ikili karşıtlıkları yine kendisi yıkmak zorunda kalmakta ve yazıyı dilin dışında tutmanın olanaksızlığını kendi ağızıyla açıkça söylemektedir (*Of Grammatology*: 33).

Derrida'ya göre Saussure'ün yazıyı dilin dışında tutma çabaları, dilbilimin sınırlarını çizmeye çalışmaktan çok, onu yazının istilasından koruma çabasıdır (*Of Grammatology*: 34). İşte bu yüzden *Genel Dilbilim Derstleri* 'nde "Dilin Yazıyla Gösterilişi" diye adlandırdığı koca bir bölüm ayırmış ve burada "yazının yararını, kusurlarını ve tehlikelerini bilmek" zorunluluğundan söz etmiştir (27). "Yazılı sözcük, görüntüsü olduğu sesli sözcükle öylesine kaynaşır ki, sonunda baş köşeye kurulur; sesli gösterenin görüntüsüne kendisinden daha çok önem verilir. Sanki birini tanımak için onun yüzüne bakmaktansa resmine bakmak daha geçerli bir yolmuş gibi" (28).

Yine Saussure'ün sözleriyle yazı, yalnızca sözcüğün yerini almakla kalmaz, aynı zamanda "çoğunluğa buyruğunu dinlete dinlete. . . . dili de etkiler ve değiştirir" (35). "Yazı dili gizler; bir giysi değil, bir örtüdür" (33). O halde Saussure'ün göstermeye çalıştığı gibi yazı, dilin dışında, ondan bağımsız, salt bir görüntü değildir. Sürekli olarak içeriye sızan, içerisiyle dışarıyı arasındaki o kesin çizgiyi aşma eğilimi gösteren ve dışarıda tutulması o kadar kolay olmayan bir şeydir. O

zaman söz/yazı karşıtlığı sözkonusu olduğunda iç/dış. öz/biçim, gerçeklik/imge karşıtlıkları anlamsızlaşır, dışarısı içerisi, içerisi de dışarısı olur (*Of Grammarology*: 35).

Derrida'nın Saussure'ün tartışmalarında çelişkili bulduğu bir başka nokta da yazının bir yerde "sesli sözcüğün görüntüsü" (28), bir başka yerde ise dilden ayrı bir "gösterge dizgesi" (27) olarak tanımlanmasıdır. Saussure'ün kendi tanımlamasına göre ise bir şey aynı zamanda hem gösterge, hem de bir başka şeyin görüntüsü olamaz: Çünkü göstergenin özelliği zaten görüntü olmamasıdır (*Of Grammarology*: 45). Öte yandan, eğer yazı, sözlü dilin gösterileninin göstergesi ise, aralarında nedensiz bir ilişki olması gerekir. doğal bir benzerlikten ya da görüntüden zaten söz edilemez (Ray, 1985: 145). Böylece yazı konuşmanın görüntüsü olmaktan çıkınca , hem onun daha da dışına itilmiş, hem de konuşmanın kendisi de yazı sayılabileceğinden, daha da içine girmiş olur (*Of Grammarology*: 46).

Burada Derrida'nın yazı kavramını, konuşmayı da içine alacak biçimde nasıl genişlettiğine değinmek gerekir. Yine Saussure'ün göstergenin nedensizliği ilkesinden yola çıkan Derrida, gösterenlerin gösterilenlerle birleşmesinin ve göstergeleri oluşturmasının bir tür kurumsallaştırma olduğuna dikkat çekerek řu gözlemlerde bulunuyor: " Konuşmada, ve daha sonra da yazıda belirlenmiş olan göstergeler bütününi nedensiz bir kurumlaşma olarak gördüğümüz andan itibaren gösterenler, ya da gösteren dizgeleri arasında doğal bir önem sıralaması ya da aşamalanma olduğunu belirten hiçbir ilişkiden söz edemeyiz. Eğer "yazı" kayda geçirmek ve özellikle de göstergenin kalıcı olarak kurumlaştırılması anlamına geliyorsa (ki bu yazı kavramının daha aza indirgenemeyecek olan biricik tanımıdır), genel anlamıyla yazı, dil göstergeleri alanının tümünü kapsar. Bu alanda kurumlaşmış olan gösterenlerin bir kısmı, dar anlamıyla kullanılırsa "grafik", yani kurumlaşmış, ve bu nedenle de "sesli" olsalar bile "yazılmış" sayılması gereken başka bir takım gösterenlerle aralarındaki ilişki tarafından düzenlenmiş gibi görünebilirler. Ancak kurumlaşmanın kendisi _ ve buna bağlı olarak da göstergenin nedensizliği _ yazıya geçirilebilme olanağı doğmadan ve yazının sınırları dışında düşünülemez" (*Of Grammarology*: 44).

Derrida'nın burada göstermeye çalıştığı gibi, eğer yazıyı geleneksel olarak tanımlandığı biçimde tanımlarsak, konuşmanın da bir yazı biçimi olduğunu görürüz. Yazı, konuşmanın kayda geçirilmesi ve konuşmacının yokluğunda bile konuşmanın yinelenebilmesi ve yayılması anlamına geliyorsa, bu yinelenebilirlik niteliği yalnızca yazının değil, tüm göstergelerin niteliğidir. Birtakım seslerin bir araya gelerek bir sesli gösterge işlevini yapabilmesi de bunların yinelenebilir olmasına, yani değişik bağlamlarda hep aynı şey olarak tanınabilmesine bağlıdır. Konuşmacının kim olduğunu ya da hangi amaçla konuştuğunu bilmesek de onun konuşmasını başkalanna aktarabilmemizin olanaklı olması bundandır (Culler, 1989: 102).

Derrida'nın getirdiği bu yeni yazı kavramının iki alt birimi vardır: sesli yazı ve çizgiyle gösterilen yazı. Sesli yazı konuşmayı, çizgili yazı ise geleneksel yazı kavramını karşılar. Bu nedenle Derrida, dil dizgelerini inceleyecek bir bilim dalı olacaksa, buna yazıbilim (grammarology) adının verilmesini önerir:

Yalnızca sözcükleri değiştirerek, *Genel Dilbilim Derleri*'ndeki düzenlemede göstergebilim yerine yazıbilim konulabilir:" [yazıbilim] diye adlandıracağız biz bu bilimi ... Henüz yok böyle bir bilim; onun için, göstergebilimin nasıl bir şey olabileceğini söyleyemeyiz. Ama kurulması gerekli; yeri önceden belli. Dilbilim, bu genel nitelikli bilimin bir bölümünden başka bir şey değil. Onun için [yazıbilimin] bulacağı yasalar dilbilime de uygulanabilecek (*Genel Dilbilim Derleri*, 19, *Of Grammatology*, 51).

Derrida'nın bu değişimi yapmaktaki amacı hem dilin göndergesel işlevine hem de sözün yazıya olan üstünlüğüne karşı çıkmaktır.

DIFFÉRANCE

Yazının ortasında ansızın böyle bir başlık kullanmamın nedeni 'différance' ı adlandırmanın olanaksızlığından kaynaklanıyor; çünkü Derrida üzerine basa basa bunun ne bir sözcük, ne de bir kavram olmadığını ileri sürüyor ("Différance", 123). O halde nedir 'différance'? Dildeki ayrılıkları doğuran güçtür. Bir sözcük değildir, çünkü Fransızca'da böyle bir sözcük bulunmaz; bir kavram da değildir, çünkü kendisinden başka hiçbir şeyi göstermez, içi boştur. İlle de anlam irdelemesi yapılacaksa , ilintili olduğu Fransızca *différer* sözcüğüne bakmak gerekir. Bu sözcüğün hem 'ayrılmak' hem de 'ertelemek' anlamları vardır. Derrida 'différance'ı kullanırken bu iki anlamdan da yararlanmak istemiştir. Böylece hem bir ad olan 'ayrılık' hem de bir ulaç olan 'erteleme' anlamlarını aynı anda kullanarak bilinçli olarak bir çok anlamlılık yaratmıştır. Derrida'nın dilin özünde varolduğuna inandığı 'différance' böylece hem bir durumu (ayrılık), hem de bir eylemi (erteleme) karşılar. Ancak buradaki sorun şudur: ayrılık, dilin öğelerini bağımsız birimler olarak görmemizi sağlar, ertelenme ise bu ayrılıkların hep bir sonraki öge ortaya çıkana kadar ertelenmesini, böylece anlamın sonsuz bir akış içerisinde, hep daha sonra belirlemek ve tanımlanmak üzere kayıp gidişini belirtir. Öyleyse bu iki ilke nasıl birleşecek, birbirini yok etmeden nasıl bir arada bulunacaktır? Bir başka deyişle, dildeki herhangi bir sözcük nasıl hem ötekilerden ayrılacak, hem de aynı zamanda ötekilere bağımlı olacaktır?

Saussure "dilde yalnız ayrılıklar vardır" derken, bu ayrılıkların kendilerinin de bir kaynağı olduğu gerçeğini gözardı etmiştir. Dil tepeden inme bir şey olmadığına göre, bu ayrılıkları doğuran bir başka şey de olmalıdır. İşte Derrida'nın kullandığı anlamda 'différance' budur. Ancak buradan 'différance'ın kendisinin dildeki ayrılıklardan önce varolan, onların dışında bir ilk neden ya da kaynak olduğu çıkarılmamalıdır; çünkü o, değişmez, kesin olarak tanımlanmış bir şey değil, ayrılıkların ayrılıkları doğuran kaynağıdır, bu nedenle de kaynak sözü ona uymaz ("Différance", 126).

Yine Saussure'ün "dilde yalnız ayrılıklar vardır" önermesinden yola çıkan Derrida, bu önermeden řu sonuca varılabileceğine dikkat çekiyor: " gösterilen kavram

asla kendi başına , yalnızca kendi kendisine gönderme yapacak ölçüde yeterli bir varlık göstermez. . . her kavram , sistematik olarak devinen ayrılıklar nedeniyle başkasına, kendisinden başka kavramlara gönderme yaptığı bir zincir, bir dizge içerisinde yer alır. Böyle bir devingenlik, yani 'différance', artık bir kavram değil, kavramsallaşma olasılığı, genel olarak kavramsal bir süreç ve dizgedir. Yine aynı nedenle, bir kavram olmayan 'différance', bir sözcük, yani genelde kavramla ses malzemesinin yalnız kendi kendisine gönderme yapan durağan bütünlüğü diye algılanan şey de değildir" ("Différance", 125).

Bu bir oyundur ve dilde hiçbir şey 'différance' adı verilen bu oyunun dışında kalmaz. Böyle olunca ilgi alanımız gösterilen ve anlamdan çok, gösteren ile metinsellikte odaklaşır; çünkü gösterenleri aşır da sonunda değişmez ve aşkın bir gösterilene ulaşmak olanaksızdır. Gösterilen sürekli olarak kimliğini gizler ve hiç durmayan bir devinin içindedir. Böylece gösterilen, kendisine yaklaştığı anda gösterene dönüşen ve böylece sonsuza dek uzayıp giden bir süreç içinde ertelenir durur. Anlam denilen şey, dilin birbirinden ayrı ama aynı zamanda birbirine bağlı olan öğeleri arasında sonsuza kadar kayar gider, asla yakalanıp kesinleştirilemez.

"Derrida'nın bu kavram(olmayan)ı anlatmak için kullandığı sözcük (olmayan) 'différance', aynı zamanda hem (yazıda) vardır, hem de (konuşmada) yoktur, hem ad, hem ulaç, hem durum, hem eylem, hem ayrılık, hem erteleme anlamına gelir, ancak tek başına bunlardan hiçbirisi değildir" (Ray, 1985: 146).*

Derrida böylece değişmez bir yapı ve ilk kaynak olarak görülen anlamı, dildeki ayımsallaşma oyunu de başı, sonu ve varlığı belli olmayan bir erteleme eylemi ile değiştirince, 'différance'ın kendisi de bir kaynak olmaktan çıkmış olur. 'Différance' bir kaynak değildir, çünkü kaynak düşüncesini yok eder; anlaşılması zordur, çünkü sonlu ve kapalı değildir.

Sonluluk ve kapalılık bağlamı içinde son olarak Derrida'nın yapı kavramı konusunda düşündüklerine değinmek istiyorum. Derrida'ya göre dili göstergelerden oluşan kapalı bir dizge olarak düşünmek yanlışır; çünkü sonluluk ve kapalılık bütünlük demektir. Kapalı yapıların ise bir merkezi, yapıyı destekleyen, onu ayakta tutan bir belkemiği olması gerekir. Geleneksel anlamda merkezi olmayan bir yapı düşünmek olanaksızdır ("Structure, Sign and Play", 83). Bu merkez, yapının öğeleri arasında sürekli bir devinin sağlarken, kendisi zorunlu olarak bu devingenliğin dışında kalmalı, sabit ve değişmez olmalıdır. Yani merkez, hem bu devingenliği sağlar, hem de onu belli bir çerçeve içinde tutar. Kendisi ise yapının oluşturduğu bütünlüğün hem içinde hem de dışındadır. "Merkez, bütünlüğün merkezindedir, ancak bütünlüğün bir parçası olmadığı için, bütünlüğün merkezinin başka bir yerde olması gerekir" ("Structure, Sign and Play", 84).

Merkez kavramı, insanın sürekli devinin içinde yitip gitme korkusundan ve devingenliğin ardında güven veren, sağlam ve değişmez bir şey arama gereksiniminden doğmuştur Derrida'ya göre. Bu düşünce kaçınılmaz olarak yine kaynak, gerçek, tanı gibi durağan ve değişmez olduğuna inanılan kavramlara götürür ve yapısalcılığın da dışmerkezlilik tuzağına düştüğünü gösterir. Oysa eğer, sabit ve değişmez gibi görünen bir merkez varsa , bir başka şeyin yerini tutuyor, bir başka

şeyi gösteriyor demektir ki, bu da sonuçta aşkın bir gösterilenin asla bulunmadığını ve gösterme eyleminin sonsuza kadar bu zincir içinde uzadığını gösterir olsa olsa.

Merkezi olmayan bir yapı düşünmek, bütünlük düşüncesini de anlamsızlaştırır; çünkü dil, bütünlüğu dışlayan bir olgudur. Bütünlükten ancak dil yoluyla söz edebileceğimize göre, dilde kullanılan göstergelerin her zaman sonsuz bir devrim içinde olduklarını ve aşkın ve değişmez bir gösterilene asla yakalayamayacağımızı hesaba katmak zorundayız ("Structure, Sign and Play". 91).

Derrida'nın yapı kavramını eleştirmesinin bir başka nedeni de bu kavramda kaçınılmaz olarak parçaların bütüne göre daha önemsiz bir yer tuttuğunun dşünümesidir. Bu ise, yapısalcılığın karşı çıktığı aşamalanmayı kendi eliyle yeniden kurması demektir. En önemlisi ise, yapı kavramının yapıyı bir nesneye indirgemiş ve ayrımsallık olgusunu toptan yadsır duruma düşmüş olmasıdır.

Derrida'nın dil konusundaki düşüncelerinin doğal olarak metin incelemesi ve yorum alanlarında da yansımaları olmuştur. Derrida'nın bu alanda yaptığı ilk devrim, metinleri yazınsal/yazınsal olmayan ikili karşıtlığına oturtulmaktan kurtarmış olmasıdır. Derrida'ya göre yazınsal metin diye bir şey yoktur, çünkü yazınsal olmayan bir dil düşünülemez. Tarih, bilim, felsefe her ne kadar kullandıkları dilin saydam olması ve göndergesel işlevinin ön plana çıkartılması gerekliliği üzerinde duruyorsa da, gerçek ile kurmaca, göndergesel ile eğretilemeye dayalı dil gibi ikili karşıtlıkların dayalı olduğu dışmerkezlilik yokolduğu anda aslında her tür dilin söz sanatlarına ve eğretilemeye dayalı , yani yazınsal olduğu görölür. Dil nasıl yazıdan başka bir şey değilse, yazınsal olmayan bir dil de düşünülemez.

Dil her zaman kendi içinde kendi eleştirisini de taşıdığından ("Structure, Sign and Play: 87), felsefe dili, tarih dili, bilim dili gibi sözde "gerçek" şeyleri anlatan diller de yazın dili kadar söz sanatlarına ve bunların yarattığı okanlamlılığa bağımlıdır. Yani dil, hiçbir koşulda kendi dışında bir gerçekliğe gönderme yapamayacağı için bu gibi çabaları kendi kendine yok eder. İşte yazınsallık budur. Derrida Rousseau'nun *Essai sur l'origine des langues* adlı yazısında demek istediğini açıkça söylediği halde söyleyiş biçimiyle bunun tam tersini ortaya koyduğunu ileri sürerken, felsefe dilinin çelişkili olduğunu değil, tersine, bu dilin de bir tür yazın dili olduğunu göstermeye çalışmıştır (*Of Grammatology*: 326).

Bu nedenle Derrida, yapısını bozduğu metinleri felsefe, ruhbilim, insanbilim, dilbilim ve yazın gibi çok çeşitli alanlardan seçmiş ve hepsinde dilin yukarıda sözü edilen yazınsallık niteliğinin aynı ölçüde bulunduğunu göstermeye çalışmıştır. Derrida'ya göre, eğer yazın dili diye bir dil varsa bunun ancak tutarlı ve bilinçli olarak yazınsal olması bakımından diğerlerinden ayrıldığı söylenebilir. Ancak bu, diğer dillerin daha az yazınsal olduğu anlamına gelmez.

Yapıbozuculuğun ele aldığı bir başka kavram da metnin bütünlüğu kavramıdır. Derrida'ya göre hiçbir metin kendi başına ayakta durmasını sağlayacak organik bir bütünlüğe sahip olamaz, çünkü varolabilmesi için kendisinden önce ve sonra gelen ve gelecek olan başka metinlere bağlıdır. Metnin tümünü bir gösterge olarak ele aldığımızda, onu çerçevelemenin olanaksızlığı ortaya çıkar. 'Différance'

metinler arası ilişkide de işin içine girdiğinden, metnin çerçevesini sürekli olarak genişletmek gerekecektir.

Bu bağlamda kalıcı ve sürekli bir anlamdan söz etmek de olanaksızlaşır. Ancak bu, metin yorumlanamaz anlamına gelmez Derrida'ya göre. Yalnızca bir yorumun bir diğere üstün tutulamayacağını ve tüm yorumların aynı ölçüde geçerli olabileceğini gösterir. Her bir yorum, saltık bir gerçeği göstermekten çok, yorumu yapan kişinin göstereni, bir başka deyişle, yoruma açık bir başka yorum oluşturur ve bu böylece sonsuza kadar gider. Böylece yorumlanan metin kendi kendisinin alegorisi olur.

Çok genel hatlarıyla özetlemeye çalıştığım yapıbozuculuğun bu özetle büyük ölçüde bozulduğunu ve değişikliğe uğradığını söylemek yanlış olmaz. Doğaldır ki "özet" kavramının kendisi, dilin dışında özetlenecek bir şey varmış izlenimini yarattığından yapıbozuculuğa ters düşen, dışmerkezli bir kavramdır. Ancak bu yazının amaçları çerçevesinde (bir başka dışmerkez:amaç) bunu yapmak zorunluydu. Yapıbozucu bir gözle bakılırsa, bu zorunluluk sonucunda ortaya çıkan yazının Derrida'dan çok yazarı yansıttığı ve böylece başta belirttiği amaçtan saparak kendi kendisiyle çeliştiği ve yapıbozuculuğun canlı bir örneğini oluşturduğı söylenebilir.

*'Différance' sözcüğünün kendisi, Derrida'nın yazının konuşmanın görüntüsü olamayacağı savının somutlaşmış biçimidir; çünkü Fransızca 'difference' sözcüğü ile Derrida'nın kullandığı 'différance' arasındaki ayırım yalnızca yazıda görünür.

KAYNAKÇA

- Culler, Jonathan 1989. *On Deconstruction: Theory and Criticism After Structuralism*. London: Routledge.
- Derrida, Jacques 1989. "Différance". *Critical Theory Since 1965*. Talahassee: Florida State University Press.
- 1989. "Structure, Sign and Play in the Discourse of the Human Sciences". *Critical Theory Since 1965*. Talahassee: Florida State University Press.
- 1977. *Of Grammatology*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- 1977. *Limited Inc*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Ray, William 1985. *Literary Meaning*. Oxford: Basil Blackwell.
- Saussure, Ferdinand 1985. *Genel Dilbilim Dersleri* (Çeviren: Berke Vardar). Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.